

Leif Sundström

Neuvostoliiton tilinpäätös

Moshe Lewin, *Neuvostoliiton vuosisata (The Soviet Century, 2005)*. Suom. Petri Stenman. Like, Helsinki 2006. 520 s.

Moshe Lewinin *Neuvostoliiton vuosisata* käsittelee viime vuosisadan merkittävimmän valtiollisen kokeilun taustoja ja tuloksia. Kyseessä on ennen kaikkea poliittisen historian teos, joka ei pyri varsinaisesti käsittelemään Neuvostoliiton ja marxilaisuuden vastaavuuksia ja eroja. Lopussa Lewin tosin toteaa varsin yksitotisesti, että Neuvostoliitto ei ollut sosialistinen kuin nimeksi.

”Valtio ilman poliittista järjestelmää” (467), kuuluu hänen tiivistetty määritelmänsä maasta, johon yleensä on liitetty juuri järjestelmän vankina eläminen sekä sen kaavoihin kangistuminen ja kuoleminen.

Lewinin Neuvostoliitto

Lewin jakaa Neuvostoliiton kehityksen kolmeen pääosaan. Ensimmäinen on vallankumouksen toteutuminen Leninin johdolla, toinen Stalinin komento ja kolmas Stalinin jälkeinen aika. Kuin välttääkseen moneen kertaan todettua Stalinin aiheuttaman vallankumouksen ihanteiden pettämisen kertaamista Lewin aloittaa historiikkinsa Stalinin ajasta ja jättää Neuvostoliiton synnyn ja muotoutumisen käsittelyn teoksensa loppuun. Tällöin hän pyrkii nivomaan Neuvostoliiton historialliseen kontekstiinsa ja irrottamattomaksi osaksi Venäjän historiaa, kulttuuria ja yhteiskunnallista kehitystä. Neuvostoliiton valekuva kansojen perheenä ei ole sinänsä uusi, toisin kuin näkemys maan yhteiskunnal-

lisesta kehityksestä. Lewin esittää valtion poikkeuksellisen vahvasti taustaltaan nimenomaan isovenäläisenä ja tsaristisena maana, jossa modernisoituminen tapahtui hyvin nopeasti itsevaltaiset ja nationalistiset piirteet saaneen kommunistisen ideologian avulla. Stalinin aikana kommunismi muuntautui kansalliseen muotoonsa, jossa yhdistyi tsaarin aikaista yksinvaltaa ja modernia byrokraatiaa.

Lewin ei mässäile Neuvostoliiton huonoilla puolilla, jotka ovat kaikkien historiaa tuntevien tiedossa, vaan esittää valtion viileästi itäisen suurvallan erikoisena etappina kohti modernia aikaa. Tässä suhteessa Lewin lähenee niitä tutkijoita, jotka katsovat fasismien olleen osa joidenkin maiden, kuten Italian, modernisoitumista. Esimerkiksi amerikkalainen politiikan tutkija A. James Gregor katsoo teoksessaan *Phoenix – Fascism in Our Time* (2002) fasismien kaltaisen autoritaarisen järjestelmän pääsevän valtaan, kun maa pyrkii äkilliseen kehittymiseen ja muiden valtioiden tavoittamiseen. Gregor liittyy fasismiin hyvin laajan joukon epädemokraattisia yhteiskuntia ja häntä onkin syytetty fasismien ja autoritaarisuuden summittaisesta yhteenliittämisestä.

Lewin ei vertaile kommunismia ja fasismia, mutta hänkin esittää selvästi, että Venäjän kaltaisella takapajuisella ja agraarisella valtiolla oli läntisiä valtioita selvästi huonommat mahdollisuudet modernisoitua demokraattisia teitä.

Kommunismi ei silti ollut vain

epäonnistunut kokeilu, vaan se sai aikaankin jotain. Neuvosto-Venäjältä tuli moderni teollisuusvaltio. Vaikka tämä tapahtuikin pääosin piittaamatta tavallisten kansalaisten hyvinvoinnista, niin jonkinlainen perusturva kansalaisille ainakin valtion parhaina päivinä silti kuului.

Lisäksi Neuvostoliitto kehittyi syrjitystä ja takapajuisesta valtiosta kaikkien tunnustamaksi supervallaksi, ja vaikka se hävisikin kylmän sodan, jätti se perinnöksi Venäjälle ainakin jonkinlaisen suurvaltastatuksen. Ilman sitä Venäjän alennustila saattaisi olla vielä pahempi. Lewin muistuttaa myös Neuvostoliiton ratkaisevasta roolista natsismin ja fasismien nujertamisessa, mitä ei kovin mielellään ymmärrettävistä syistä kaikkialla myönnetä. Neuvostoliiton imperialistiset tavoitteet tulivat historian myötä selviksi, mutta ne eivät kaikessa ankeudessaan olleet sentään yhtä brutaaleja kuin natsihallinnon.

Lewin antaa kuvan Neuvostoliiton hallintojärjestelmästä ja yhteiskunnasta enemmän kaoottisena ja sekaortoisenä kuin äärimmäisen kontrolloituna ja kuriin perustuvana totalitarismina. Vapauksia ei riistetty, mutta ne kanavoitiin näennäisen viralliseen muotoon erilaisten etuisuuksien kautta. Tällöin kansalaisten oli oltava valtiolle nöyriä saadakseen vapautta koneistossa, jonka kautta he kykenivät käyttämään sitä mahdollisimman paljon hyväkseen ja yhteisen edun kautta väärin. Tässäkin suhteessa Lewinin käsityksille löytyy vastine fasismien tutkimuksessa.

Franz Neumann esitti teoksessaan *Behemoth* (1944), että natsi-Saksa oli maa ilman todellista valtiojärjestystä ja perustuslakia, ja sellaisena enemmän kaoottinen kuin totalitaarinen. Vai voidaanko päätellä, että totalitarismiin kuuluu jonkinlainen hallinnollinen kaaos, jossa järjestys muodostuu pelon kautta?

Hyvät, pahat ja veltot

Neuvostoliiton vuosisata on sekoitus henkilöhistoriaa ja yhteiskuntahistoriaa. Neuvostoliiton vaiheita onkin mahdollista olla tarkastelematta ainakin jossain määrin johtajiaan vasten, joille järjestelmän rakenne kasasi ainakin periaatteessa hyvin suuren määrän valtaa. Tämä vinouma lähti liikkeelle jo valtion perustamisesta. Monien muiden tavoin Lewin uskoo, että monilta onnettomuuksilta olisi välttytty, jos Lenin olisi elänyt pidempään ja nähnyt Stalinin vaarallisuuden aiemmin. Kritiikittömäksi hahmoksi Lenin ei kuitenkaan Lewininkään tarkastelussa jää.

Kaikille niille, jotka ovat lukee Isaac Deutcherin ja Eduard Radzinskin loistavat Stalin-elämäkerrat, ei Lewinin Stalin-analyysi todennäköisesti anna paljoakaan uutta. Lewiniä voi kuitenkin kiitellä tarkentavien tilastojen esittämisestä ja Stalinin ajan puoluekoneiston toiminnan jäsentämisestä. Myös Lewin katsoo Stalinin vieneen Neuvostoliiton pimeälle aikakaudelle selvästi itsenäisenä henkilönä, ei järjestelmän tuotteena; tästä syystä tuota aikakautta voidaan nimittää stalinismiksi. Hänen Stalininsa jää silti henkilönä etäiseksi, mielenkiinnottomaksi ja kasvottomaksi mieheksi puoluekoneiston takana.

Muutkaan Lewinin muotokuvat neuvostojohtajista eivät tasoltaan kohoa korkeuksiin, vaan ovat melko ylimalkaisia luonnehdintoja kunkin toiminnan tasosta. Historiaa paremmin tuntevat lukijat saattavat itse asiassa mennä harhaan, koska Lewin ei noudata kirjassaan kronologista järjestystä eikä mainitse esimerkiksi johtajien virassaolovuosia. Hän ei myöskään esittele kaikkia Stalinin jälkeisiä johtajia, vaan va-

likoi joukkoonsa muun muassa Andrei Gromykon, joka oli pitkään ulkoministeri, mutta ei koskaan valtion virallinen päämies. Sen sijaan maata pitkään johtaneelle Leonid Brežneville Lewin ei anna omaa lukua ja ohittaa tämän muutenkin henkilönä hyvin nopeasti, aivan kuin tämä olisi ollut elävä kuollut koko poliittisen uransa, ei vain viimeisiä pääsihteerivuosiaan.

Lewin antaa neuvostojohtajille pääsääntöisesti hyvin lempeän käsittelyn. Sen perusteella olisi vaikea uskoa, että he johtivat korruptoitunutta, militaristista, imperialistista ja autoritaarista valtiota, joka aiheutti onnettomuutta miljoonille ihmisille maa rajojen sisällä ja ulkopuolella. On tietenkin totta, että Stalinin jälkeen Neuvostoliitossa koittivat selkeästi paremmat ajat, mikä osittain oli myös poststalinistisen järjestelmän johtajien ansiota. Lewin itse asiassa antaa ymmärtää, että Neuvostoliitossa todella aloitettiin uusi aika, ainakin jonkinlainen yritys kohti todellista sosialismia, vaikka se olikin aiemmin epäonnistunut.

Lewin antaa tunnustusta Gromykolle ja Nikita Hruštšoville joistakin oikeina pitämistään linjanvedoista, mutta varsinkin Aleksei Kosygin ja Juri Andropov nousevat hänen silmissään merkittävien valtiomiesten luokkaan. Edellisen hän katsoo pitkälti vastanneen siitä, että neuvostotalous toimi edes niinkin tehokkaasti kuin toimi, ja jälkimmäisen hän korottaa lähes Leninin veroiseksi visionääriksi, jolla oli mielessään järjestelmän perusteellinen uudistus. Andropovkin kuoli vain liian pian.

Mihail Gorbatšovia Lewin pitää vanhan puoluekoneiston kasvattina, joka kylläkin oli uudistaja, mutta vailla Andropovin näkemystä. Gorbatšovin osalle jäi lähinnä väistämätön valtion saattohoito. Neuvostojohdossa ei oikeastaan ollut pahoja kuin korkeintaan valtakunnanideologi Mihail Suslov, joka oli Lewinin mukaan päävastuussa maan johtamisessa harhapoluille. Brežneviä, Konstantin Tšhernenkoa ja monia muita Lewin syyttää lähinnä velttoudesta ja välinpitämättömyydestä, sekä kyke-

nemättömyydestä nähdä tosiasioita ja muuttaa omaksuttua kurssia.

Lewinin viileä analyysi on vailla dramaattisia käännteitä tai psykologisia ulottuvuuksia ja siksi varsin oppikirjamainen esitys Neuvostoliiton syntyyn, kehitykseen ja kuolemaan vaikuttaneista taustatekijöistä. Selkeyttä vähentää melkoinen kronologinen pomppivuus ja yhteiskunnallisen analyysin ja henkilöhistorian esittäminen lomittain tavalla, joka tekee ihmisistäkin lähinnä tilastoja.